

ДИТИНА В МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРИ: АСПЕКТИ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МУЗЕЯХ ХУДОЖНЬОГО ПРОФІЛЮ

Сьогодні в Україні, як і в багатьох державах світу, дитяче естетичне виховання є однією з найактуальніших проблем, яка потребує до себе належного відношення та фінансової допомоги з боку державних і поза державних утворень. Педагоги, психологи та мистецтвознавці у тісній співпраці з дослідниками різних галузей – істориками, філологами, менеджерами, маркетингологами докладають чимало зусиль для її вирішення. В своїх наукових дослідженнях вони розкривають багатогранні аспекти естетичної культури та можливості всебічного розвитку дітей засобами мистецтва.

Музеї художнього профілю беруть активну участь в житті суспільства і держави. За допомогою мистецьких творів вони конструюють культурні, освітні, художні та соціальні процеси. Особливості напрямків музейної діяльності визначаються специфікою кожного музею, кадровим складом, колекційним зібранням, експозиційними матеріалами тощо. В сучасній спеціальній літературі тема загально естетичного виховання дитячої аудиторії добре досліджена, але більшість аспектів, пов'язаних з вихованням музейними засобами є недостатньо розкритими. При всьому розмаїтті форм і методів роботи з різновіковими відвідувачами, максимальне осягнення науково-освітніх завдань потребує додаткової уваги до вироблення музейних програм, розрахованих на дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Крім цього, недостатня поінформованість широкого загалу відвідувачів щодо специфіки діяльності музеїв в сфері музейного виховання тривалий час ускладнювала взаємні контакти з дитячими навчальними закладами. Нині настав час переосмислити вироблений роками стереотип музейного естетичного виховання дітей і привернути увагу громадськості до засобів художніх музеїв. В статті вважаємо за потрібне наголосити на визначальних факторах впливу музейної інформації на юних відвідувачів та розглянути аспекти освітньо-виховної роботи в комунікаціях деяких музеїв художнього профілю.

Одним з пріоритетних напрямків музейної діяльності є робота з дитячою аудиторією. Музейне виховання має невичерпні можливості для практичного втілення освітніх завдань. Воно виступає важливою віхою на шляху до розвитку естетичного сприйняття дитини, впливає на формування її особистості, включає до свого складу емоційний, інтелектуальний та моральний аспекти, сприяє розумінню ціннісних понять, визначає ставлення до оточуючого світу. [Мастеница, 2000, с. 52–53].

Приємно відзначити, що останнім часом спостерігається позитивна тенденція щодо вирішення освітніх питань у співробітництві з художніми музеями. В більшості дитячих закладів освіти до навчального процесу включені предмети з естетичного виховання, пов'язані зі світовим та українським мистецтвом, художньою культурою, проводяться практичні заняття в музеях. Роль образотворчого мистецтва у процесах становлення дитячої особистості, розумовому вихованні, формуванні етичної поведінки та духовності, незаперечно, підкріплена віковим досвідом естетичного виховання багатьох поколінь, вітчизняною та світовою мистецькою спадщиною. Навчальні програми, за якими проходить засвоєння дисциплін художньо-естетичного циклу в дошкільних та шкільних закладах освіти сприяють формуванню дитячої зацікавленості цією дисципліною.

Художній музей можна розглядати як навчальну базу, яка необхідна для практичного опанування дітьми мови образотворчих мистецтв. Знайомство з видами, жанрами образотворчого мистецтва, засобами виразності, техніками в сполученні з музейною атмосферою, поглиблює та доповнює попередньо отримані знання, сприяє закріпленню теоретичного матеріалу. Використання педагогічних прийомів в розкритті об'ємного інформаційного потенціалу музею допомагає дітям опанувати вітчизняне та зарубіжне образотворче мистецтво, водночас прилучає їх до культурних досягнень суспільства, виховує музейну культу-

ру. Звичайно, повноцінне естетичне сприйняття вимагає від дитини розуміння специфіки художньої мови, властивій кожному виду образотворчого мистецтва. В зв'язку з цим, перед співробітниками художніх музеїв постає вирішення серйозних питань, відносно максимального задоволення дитячих потреб, пристосування теоретичного матеріалу до існуючих учбових програм, покращення загальної доступності музейних цінностей. Фахівців, які розробляють музейні та загальноосвітні курси, об'єднує спільна потреба професійного відношення до виконуваної ними справи та вирішення головного завдання – музейними та позамузейними засобами залучити дітей різного віку до тривалого спілкування з мистецтвом. Подальша спільна робота художнього музею з установами педагогічного профілю – школами та дитячими садками, профільними вузами сприятиме розробці навчальних методичних рекомендацій в рамках як шкільної, так і позашкільної програми, дозволить поглибити знання відвідувачів, розвинути їх самостійне мислення, активізувати творчу діяльність.

Завдання ефективного використання виховних і освітніх можливостей музеїв визначили появу спеціальної дисципліни музейної педагогіки, яка охоплює музеєзнавчі, педагогічні та психологічні наукові досягнення. Нажаль, сьогодні в Україні вона розвивається в повільному темпі. Достатньо відкритою залишається проблема підготовленості музейних працівників відділів масової та науково-просвітницької роботи до прийому дитячих груп та їх якісного обслуговування. Відчутний відрив від практичного та кадрового забезпечення спеціалістами з дитячого виховання та музейної педагогіки в місцевих художніх музеях. Прилучення українських музеїв до світової практики у галузі музейно-педагогічного виховання дитячої аудиторії потребує активної зацікавленості музейників, цілеспрямованої діяльності науковців, передбачає вдосконалення та видозмінення усталених методів роботи, перегляд форм подачі матеріалу та лекційної тематики, адаптацію музейної інформації до учбових програм, вузько профільних музейно-педагогічних досліджень, розробку теоретичних концепцій та методичних програм для покращення науково-просвітницької роботи музеїв. Налагоджена музейно-педагогічна робота з дітьми старшого дошкільного віку та молодшими школярами, дослідження пов'язаних з нею специфічних форм музейної комунікації допоможе доцільно використати музейні засоби в освітніх процесах.

Науково-освітня діяльність музеїв художнього профілю передбачає планомірну роботу фахівців з усіма категоріями відвідувачів, ставить за ме-

ту зробити доступними передачу та сприйняття експозиційних матеріалів, сполучити завдання наукової популяризації з педагогічною, освітньою та виховною діяльністю, рекреаційними заходами. Звичайно, щоб в повній мірі досягнути досвід зарубіжних колег та виробити власну стратегію розвитку провідних напрямків музейної педагогіки в Україні, необхідні бажання, час і кошти. Але вже зараз завдяки дружнім стосункам з різними музеями, стали можливими організація та проведення семінарів з фахових питань, обмін досвідом в галузі музейної педагогіки, реалізація спільних проектів міжмузейної діяльності. Останнім часом великої популярності набули тематичні тренінги та майстер-класи з музейної педагогіки, які проводять колеги з Росії, США, Німеччини, Франції, Голландії. Так, в листопаді 2000 р. в Національному художньому музеї України в рамках програми з мистецького менеджменту відбулася зустріч з викладачем музейної педагогіки, старшим науковим співробітником відділу новітніх течій Державного музею російського мистецтва (Росія), віце-президентом Благодійного фонду підтримки та розвитку арттерапевтичних програм «У пошуках гармонії», Наною Жвітіашвілі. Вона ознайомила присутніх з передовими досягненнями російських музеїв у роботі з дитячою музейною аудиторією, продемонструвала наочні посібники та допоміжні навчальні матеріали, висвітлила новітні технології та пріоритетні напрямки музейно-педагогічної діяльності на сучасному етапі. Восени 2001 р. під час навчальної сесії за програмою «Ідеальний музей» також пройшли планові робочі зустрічі та обговорення питань з російськими, американськими та німецькими колегами. Напрямки роботи окреслилися розглядом ефективного управління музеями в сучасних умовах, відбулися тренінги з проектного менеджменту та музейного маркетингу. Практичні заняття з музейної педагогіки висвітлювали теми з музейної педагогіки для школярів та лікувальні особливості образотворчого мистецтва для дітей з проблемами розвитку – арттерапевтичні програми. Майстер-клас проводила провідний науковий співробітник відділу науково-методичної роботи і музейної педагогіки Державної Третьяковської галереї (Росія) – Марина Мацкевич.

Прикладами міжмузейного партнерства в Україні, які поєднують наукові і дозвілєві засади, є комплексні виставкові заходи, спрямовані на дитяче естетичне виховання. Органічне використання комплексної взаємодії мистецтв, яке включає синтез музейних та позамузейних засобів – живопису, скульптури, музики, театру, широко використовується не лише в зарубіжній

практиці, важливе значення йому надають і вітчизняні музейники. [Мирецкая, 1989, с. 27].

Влітку 2001 р. «Музей з левами», як часом називають кияни Національний художній музей, привернув увагу відвідувачів незвичайним проектом «Світ дитини». В своїй структурі він поєднав художню творчість дорослих попередників та сучасних дітей 4–11 років. Представлені твори класичного живопису XIX – поч. XX ст. з колекцій Національного художнього музею України, Національного музею історії України, Київського музею російського мистецтва, Вінницького та Житомирського художніх музеїв органічно доповнила виставка дитячого малюнка вихованців художньої студії при Національній спілці художників. В експозиції також можна було побачити старовинні іграшки з колекцій та приватних зібрань Науково-методичного центру засобів навчання Міністерства освіти та науки України, галереї «Ляльковий дім», приватних зібрань, колекції О.В. Тюриної. Захід відкрив урочистий музичний концерт, під час якого прозвучали пісні у виконанні фольклорного ансамблю «Квітень» вихованців київської дитячої школи мистецтв № 2. В межах акції пройшла серія лялькових вистав за твором Екзюпері «Маленький принц» у постановці та виконанні Володимира Завальнюка, які з задоволенням переглянули не лише діти, а й педагоги та батьки. Синтез дозвілля з навчанням практично засвідчив свої переваги над звичайним ознайомленням з музейною інформацією. Наступного 2002 р. під час зимових канікул дітям, які завітали до музею, було запропоновано використати свій вільний час ознайомленням з постійною експозицією, прослухати тематичні екскурсії. Завдяки огляду вистав українського вертепу «Різдвяні містерії», діти поринули в атмосферу казкового різдвяного дива.

Естетичне виховання володіє широкими можливостями для вирішення багатьох виховних завдань, в тому числі відіграє не останню роль у розвитку таких важливих якостей дитячої особистості, як ініціативність, самостійність, схильність до творчої діяльності [Ветлугина, 1976, с. 3]. Естетично виховані діти змістовно і досить глибоко сприймають виразні мистецькі засоби. Засвоєння музейної інформації розвиває у них процеси мислення, пізнання, спостереження, а згодом приносить і моральне задоволення.

Правильно налагоджене функціонування музейної комунікації забезпечує успішне виконання поставлених науково-освітніх завдань. Художній музей є комунікативним центром, який намагається максимально розкрити свій інформаційний та науковий потенціал за допомогою музейної ек-

позиції. Складові музейної комунікації в своїй сукупності забезпечують умови її ефективного функціонування. Одним з головних компонентів цієї системи виступають відвідувачі – діти та дорослі споживачі музейної інформації.

В інформаційних музейних процесах суттєве значення мають об'єм та час передачі повідомлень, загальний рівень підготовленості аудиторії, обсяг сприйняття нового матеріалу. Важливою є не лише сама інформація, але й оточуючий дитину експозиційний простір, музейна атмосфера. Ефективність інформативного процесу в музеї значною мірою залежить від обраного маршруту огляду, в якому закладена відповідна послідовність тем і комплексів, що відбивають логіку показу матеріалу. Змістовність та доступність викладу інформації суттєво впливає на дітей.

Експозиція художнього музею, як просторова форма, містить в своєму складі сукупність музейних предметів: площинні елементи – картини, об'ємні – скульптуру та зразки декоративно-прикладного мистецтва, диференційовані за просторовою ознакою форми. [Голованов, 1974, с. 48.]

В просторі художнього музею діалог між дитиною і твором відбувається за допомогою пластичної мови, і роль екскурсовода – навчити відвідувача її розуміти. Образотворче мистецтво оперує спеціальними термінологічними поняттями. Крім загальних властивостей музейних експонатів, кожному мистецькому твору притаманні і конкретні ознаки. Кожен мистецький твір має самостійну художню цінність, яка розкривається за допомогою притаманної йому сукупності естетичних якостей та індивідуальних особливостей – кольору, форми, об'єму та фактури. Навчити дітей користуватися словничком понять образотворчого мистецтва можна на прикладах картин, ескізів, начерків, етюдів тощо, ілюструючи все наочними прикладами. Живопис статичний, оперує простором і площиною, підготовка дітей до його розуміння вимагає від музейника глибокого розуміння його специфіки. Розкриттю жанрового розмаїття образотворчих творів можна присвятити цикли занять, під час яких діти краще засвоюють теоретичні поняття, скористаються можливістю у доступній формі зрозуміти особливі відмінності оригінальних робіт від репродукційних відтворень.

Необхідними складовими музейного виховання є фактори взаємодії дитини з музейним педагогом, екскурсоводом. На музейного педагога покладена серйозна місія посередника між мистецтвом та дитиною і водночас велика відповідальність щодо досягнення багатьох виховних цілей. Педагогічні завдання не менш важливі: потрібно розвивати у вихованців відчуття прекрасного, на-

вчати їх сприйняттю предметного світу через споглядання, аналізувати мистецькі твори, помічати і виокремлювати засоби виразності, розвивати у дітей самостійне мислення, заохочувати їх до активної творчої та предметно-практичної діяльності. І головне, необхідно професійно орієнтуватися в рівні та об'ємі знань дітей, відслідковувати зміну ступеню емоційного контакту в групі, організовувати процес обміну враженнями в доступній формі, підтримувати невимушену атмосферу спілкування. Нерідко екскурсоводові доводиться в межах однієї оглядової екскурсії сполучати різні види музейного інформаційного забезпечення. А саме: знайомити відвідувачів з художніми засобами мистецтва, матеріалами та технікою виконання мистецьких творів, розповісти про види і жанри образотворчого мистецтва, ілюструючи все прикладами експозиційних творів. Всі ці важливі завдання екскурсовод чи музейний педагог художнього музею не в змозі виконати за одну екскурсію або одне заняття. Хоча доволі розповсюдженим явищем в музейній практиці залишається те, що більшість вчителів загальноосвітніх шкіл віддає перевагу саме оглядовим екскурсіям, які, на наш погляд, є мало корисними і не в змозі цілковито задовольнити дитячий інтерес, до того ж характеризуються інформаційним навантаженням і швидкою втомою. З огляду на це, вважаємо неприпустимим відвідання дітьми кількох музеїв протягом одного дня.

Традиційними видами інформаційного забезпечення в музеях художнього профілю залишаються лекції, оглядові та тематичні екскурсії. Крім основних видів роботи, музейними співробітниками проводиться рекреаційна робота: підготовка свят та ігрових програм для дітей, триває організація вечорів сімейного відпочинку, музичних концертів. Всі ці види роботи гармонійно співіснують в музейному середовищі. Завдяки діючим абонеентам, які розкривають тематику роботи лекторію і надають право відвідувати музейні заходи протягом встановленого терміну, широко практикується багаторічна робота з постійною аудиторією. Науковцями розробляються методичні рекомендації щодо прийому різновікових відвідувачів на базі використання музейної експозиції та колекційних зібрань. Переслідуючи мету запобігти малокорисному епізодичному спілкуванню з мистецтвом, музейні працівники науково-освітніх та екскурсійно-масових відділів будують екскурсії або заняття у формі, доступній дитячому сприйняттю. Останніми роками внаслідок активізації музейно-освітньої роботи, кількість відвідувань художніх музеїв дітьми значно збільшилася.

Державний музей російського мистецтва добре відомий киянам різних поколінь. Новий погляд на форму сімейного лекторію визначив його широку популярність серед батьків та дітей, яким дозволяється одночасно прослуховувати лекції з історії та теорії образотворчого мистецтва за відповідним переліком тем. В основу занять для дітей покладена так звана «теорія візуального мислення», спеціальна програма яка добре зарекомендувала себе в музейно-педагогічній практиці США, а з 1997 р. відома і в Україні.

В Національному художньому музеї України до послуг маленьких відвідувачів представлена екскурсія «Як дивитися та розуміти образотворче мистецтво», відбуваються захоплюючі музейні заходи, виступи дитячих музичних колективів. Музей тісно співпрацює з вихованцями київських художніх шкіл та школами естетичного виховання. Для спеціалістів – музейників та педагогів регулярно проводяться серії робочих зустрічей та семінарів, присвячених висвітленню актуальних проблем естетичного виховання в музейних закладах. Останнім часом проводиться теоретична розробка спеціальної програми з музейної педагогіки «Давай пограємо в музей!».

Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків використовує практику роботи з родинним колом. Крім основних форм роботи, відвідувачам запропоновано сімейні екскурсії. Молодшим школярам прийшлася до душі тематична екскурсія «Легенди та міфи Давньої Греції», концерти старовинної музики. В міських музеях інших профілів – Національному музеї історії України, Музеї історії Києва та інших, завдяки різноманітним видам роботи, діти активно прилучаються до музейної культури.

Відомо, що найулюбленішим і найпоширенішим видом організації діяльності дітей є гра. Сполучення гри з навчанням широко використовують музейні педагоги під час розробки «уроку – гри» та тематичних занять з образотворчого мистецтва, розрахованих на дітей дошкільного віку. Для них доречним є проведення занять з використанням одного музейного експонату (однієї картини, скульптури тощо) або незначної кількості експонатів, обраних для огляду. Для якісного досягнення навчальної мети під час проведення таких занять планується добір відповідних супроводжуваних матеріалів. Яскраві, навіть контрастні зразки живопису, неодмінно привернуть до себе увагу та викличуть окрім зацікавлення, жваву реакцію маленького глядача. Побудова спілкування у формі запитань та відповідей дозволяє покращити загальну атмосферу, зняти напруженість, забезпечує необхідний екскурсово-

дові контакт як з цілою групою, так і окремою дитиною. Завдяки ігровим прийомам, спілкування дитини з музейними предметами стає більш доступним, полегшується подання необхідної інформації, закріплюються отримані уявлення. Психологами та мистецтвознавцями доведено, що зважаючи на внутрішній світ та потреби дошкільника, його вікові особливості, гру можна зробити своєрідним засобом естетичного задоволення. Практичні заняття з дітьми у музеях художнього профілю підтверджують ці положення.

Також однією з форм роботи з дітьми молодшого шкільного віку в музеї є «урок-екскурсія», безпосередньо пов'язаний з шкільною програмою. Як правило, він розрахований на 25–30 хвилин для найменших відвідувачів. Перед відвіданням музею учні мають прослухати підготовчу лекцію вчителя, яка налаштує їх на подальше сприйняття нової інформації в художньому музеї. Музейні співробітники і вчителі, методисти, які проводять заняття з естетичних дисциплін, іноді разом складають навчальні методичні розробки та тематичні плани таких уроків. За попередньою домовленістю, в разі потреби, під час їх проведення, вони можуть доповнювати одне одного.

План «уроку-екскурсії» передбачає роботу дітей з допоміжними матеріалами: путівниками по музею, брошурами з докладною інформацією про експонати, місцем їх розташування в експозиції, додатковими відомостями про художника та його епоху, відео сюжетами, слайдами чи репродукціями, роботу з комп'ютерними програмами. Проте будь-яке якісне відтворення не в змозі замінити оригінал – найважливіше джерело пізнання емоційних вражень для дитини, який безпосередньо здійснює як психологічний, так і естетичний вплив. Систематична робота з дитячою аудиторією в музеях художнього профілю свідчить про те, що в процесі використання репродукційних та слайдових матеріалів накреслюється водночас коло негативних моментів: втрачаються суттєві фактори впливу, а саме – музейна атмосфера, відчуття матеріалу, форми, колориту.

Після проведених занять в музеї, за бажанням музейного педагога або екскурсовода, діти можуть отримати творче домашнє завдання з опрацьованої тематики, виконати його у співпраці з батьками. [Мастеница, 2000, с. 15] В зарубіжних музеях широкого використання набула форма «робочого листка» або навчального завдання, які розробляються спільно музейними співробітниками та вчителями. Але на сучасному етапі музейної роботи з дітьми багато іноземних колег вже відмовилися від застарілих завдань на тему «Як я відвідав музей» або «Що мене найбільше вразило,

сподобалось», «Що я запам'ятав після огляду», замінивши їх на вільне обговорення.

Виконання ігрових та учбових завдань кінцевою метою мають ознайомити дітей з мистецькими пам'ятками, закріпити вивчений матеріал та виробити власні погляди на виразність образотворчого мистецтва та його засобів.

Сценарій першого знайомства з мистецькими творами в музеї є вирішальним. Він передбачає завчасну підготовку та професійний підхід до організації процесів якісного отримання знань та виховання необхідних навичок. Тому бажано, щоб воно здійснювалось під керівництвом спеціалістів відповідного профілю. Обрання маршруту огляду експозиції, зоровий ряд, форма викладу матеріалу, емоційне забарвлення та рекреаційна організація визначають тривалість подальшого спілкування дітей з пам'ятками образотворчого мистецтва, відіграють не останню роль у їх ставленні до навколишнього світу. Відповідно до цього, важливо завчасно звернути увагу батьків, вчителів на ці впливові фактори, які допоможуть дітям стати повноцінними споживачами музейної інформації.

Формування виховних завдань потребує зважати на різні психологічні аспекти, безпосередньо залежні від вікових особливостей дитячого розвитку, до складу яких входять сприйняття, емоції, пам'ять та увага тощо.

Діти різного віку мають різний досвід сприйняття музейної інформації, пов'язаний з проблемою адаптації до музейного простору.

Дослідження спеціалістів розкривають проблематику вікових можливостей сприйняття дитиною музейної інформації з різних засад. Головним питанням є те, з якого віку дитині краще починати знайомство з художнім музеєм та його експонатами. Традиційно, у вітчизняній науковій літературі довгий час наголошувалося на тому, що це вік 10–14 років. Досвід зарубіжних колег та сучасні роботи психологів свідчать про те, що музеї зазначеного профілю можна відвідувати і дітям 3–4 років, але, звичайно, у супроводі батьків чи вихователів. Психологічні можливості дітей середнього та старшого дошкільного віку дозволяють їм стати повноцінними відвідувачем музейних залів під керівництвом дорослих.

В процесі активного сприйняття дитиною візуальної музейної інформації не остання роль відведена емоціям. Музейний предмет і музейне середовище, експозиційний комплекс, безперечно наділені значними можливостями емоційного впливу на дітей. В більшості випадків він залежить від ступеню особистих переживань й осмислення музейного предмету. [Кнабе, 1986, с. 281] Тому бажано, щоб при засвоєнні нового матеріалу

панувала відповідна атмосфера, у дітей виникали позитивні емоції: успіх навчання також залежить від емоційного забарвлення.

Емоційний досвід дітей різного віку має свої характерні відмінності, які потрібно брати до уваги під час цілеспрямованої практичної роботи з дитячою аудиторією. Основними об'єктами сприйняття та інформаційними джерелами, які використовуються в навчально-виховній роботі художнього музею, є складові загальномузейного комплексу – предмети музейного значення та музейні предмети. Поділ експозиції на розділи полегшує процес сприйняття. [Юхневич, 1976, с. 75–76] І навпаки, розміщення великої кількості експонатів на одиницю експозиційної площі, не враховуючи кількісного складу відвідувачів, ані просторових параметрів перенавантажує експозицію, ускладнює її сприйняття, втомлює відвідувачів. [Сабуров, 1996, с. 148]

До загальних рис, притаманних музейним предметам, входять атрактивність, репрезентативність, експресивність, інформативність. Серед головних особливостей емоційного сприйняття творів образотворчого мистецтва старших дошкільнят та молодших школярів можна наголосити на наступних: вони невимушено реагують на колір твору та його фактуру, особливі риси предмета, які складають його виразність. Чуттєве сприйняття образотворчого мистецтва є переважно сприйняттям кольору і форми, воно пов'язане з атрактивністю музейного предмету – його здатністю привертати до себе увагу за допомогою особливих зовнішніх ознак. Тому увагу всіх дітей привертають яскраві, великі за розміром експонати, до яких хочеться підійти ближче, торкнутися, решта пам'яток в більшості випадків залишається не поміченою. Експресивність музейної пам'ятки характеризує емоційний вплив на відвідувача. Індивідуальні реакції дитини, які виникають при розгляді музейних експонатів, є необхідною і важливою умовою для виникнення і розвитку естетичного відношення до творів образотворчого мистецтва.

Діти старшого дошкільного віку, як правило, надають перевагу яскравій палітрі кольорів, їм до вподоби роботи, виконані в декоративній манері з умовним зображенням предметів, квітів, овочів, фруктів – свою увагу вони зосереджують саме на жанрі натюрморту. Але поруч з цим жваво та емоційно реагують і на представлений в експозиціях художніх музеїв дитячий портрет. В молодших класах крім музейного педагога, екскурсію може проводити сам вчитель, який привертає увагу дітей до обраного твору за власним розсудом або дитячими вподобаннями. Він ставить перед учнями навчальні завдання, запитання, про-

понує описати побачені експонати, провести спільне обговорення. Дітям молодшого шкільного віку дозволяється самостійно обирати експонати для огляду з запропонованого ним екскурсійного ряду.

Скульптурні зразки, порівняно з живописними чи графічними творами, сприймаються дитячою аудиторією значно важче, але увага до них не зменшується. Їх розгляд потребує переключення на сприйняття засобів виразності – об'єму, форми, маси, матеріалу. Часто розгляд поліхромної круглої скульптури спонукає дітей до невимушеного імітування її пози. Це дає їм можливість зрозуміти настрій роботи, вільно фантазувати, висловлювати власну оцінку щодо побаченого. На користь закріплення навчальних занять учнями прийдуть уроки ліплення з пластиліну, спеціального пластику та глини, які користуються широкою популярністю в педагогічному досвіді зарубіжних музейних педагогів. І все ж, окремі тематичні екскурсії на базі скульптури сучасні мистецтвознавці та психологи рекомендують проводити для школярів старших класів.

Тривалі вправи на зосередження і концентрації уваги призводять до розвитку такої якості дитячої особистості, як спостережливість – здатність помічати в предметах чи явищах малопомітні, але в той же час і суттєві деталі. Особливо яскраво це явище проявляється при розгляді дітьми молодшого шкільного віку жанрових живописних та графічних творів, іконописних робіт з життєвими клеймами тощо.

Велику увагу потрібно приділяти підготовці дитини до відвідання музею – провести їй інформаційний екскурс, зацікавити, викликати бажання пересвідчитися у почутому, наочно закріпити матеріал. Від якості проведеної роботи буде залежати ступінь запам'ятовування інформації. Активність сприйняття та відповідне засвоєння інформації безпосередньо залежить від умов, в яких знаходиться відвідувач. Діти молодшого віку в наших, українських музеях, часто стикаються з дискомфортом при огляді експонатів. Особливо це відчутно в художніх музеях, де експозиційний пояс зорового сприйняття розрахований на дорослу людину, картини нерідко розвішені в декілька рядів, дрібна пластика експонується в шафах або високих вітринах, що призводить до ускладнення сприйняття дитиною представленого матеріалу. Викладачеві або музейникові слід заздалегідь продумати, як уникнути таких незручностей, подбати про створення сприятливої атмосфери під час проведення екскурсії або уроку. Дітей необхідно зручно влаштувати на лавочках або стільцях. В практиці закордонних колег з цією метою використовуються спеціальні подушки або килимки, легкі пересувні стільчики. Метою допоміжних засобів є максималь-

не забезпечення комфорту та запобігання втомі при роботі в експозиції чи навчальній кімнаті.

Формування художніх вражень дитини базується на багатьох чинниках. Знайомство з музейною експозицією доповнює і в деяких випадках закріплює раніше отримані знання. В тому разі, коли вони базуються на педагогічних прийомах, контакт з творами мистецтва стає живим, впливовим та корисним для формування рис особистості, сприяє її естетичному вихованню. Мова екскурсовода виступає вагомим чинником спілкування. Вона також впливає на характер сприйняття дитиною музейної інформації. Внаслідок цього, названий експонат виступає як річ, наповнена змістом з безпосередньо притаманними властивостями, які відрізняють її з-поміж інших музейних предметів.

Естетичне сприйняття залежить і від об'єму вражень, які дитина отримує в колі сім'ї. Будь-який пізнавальний процес будується таким чином, що нове враження включається в систему знань, якими вже володіє дитина, накладається на попередньо отримані враження. Назва музейного предмету, автора, яким він зроблений, наголос на сюжеті та техніці виконання, підвищує ступінь узагальненості сприйняття.

Ейдетична пам'ять дитини надає їй більших можливостей, порівняно з пам'яттю дорослої людини, підвищує продуктивність запам'ятовування навчального матеріалу [Казаков, 1989, с. 227].

Наочність в музейній експозиції допомагає зробити інформацію більш зрозумілою, забезпечує її ефективно запам'ятовування, пов'язана з можливістю відвідувачів обрати твори для огляду за власним смаком, вона полегшує працю екскурсовода.

Іншими, не менш важливими чинниками дитячого сприйняття є увага та інтерес, мотиви яких діють у відповідності до значущості та зовнішньої емоційної привабливості музейного предмета.

На початку екскурсії, діти намагаються переглянути все, що знаходиться в полі їхнього зору, через це вони швидко втомлюються. Відповідно до вікових особливостей розвитку, вони в достатній мірі ще не володіють своєю увагою. [Божович, 1950, с. 31] Особливо це характерно для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, які відвідують музей вперше. Їм важко охопити багато нової інформації за короткий термін екскурсії чи лекції і водночас зосереджувати увагу на детальному огляді експонату, сприймаючи голосовий супровід. В музейному просторі увага дитини, як правило, утримується за допомогою низки педагогічних прийомів. Ефективно діє співставлення різних видів та жанрів образотворчого мистецтва під час експозиційного показу музейних предметів, переключення і зосередження уваги на

різних видах діяльності. В практичному відношенні щодо пояснення матеріалу вдалим є педагогічний прийом одночасного порівняльного аналізу декількох експонатів з розглядом художніх засобів, технічних особливостей виконання твору, увага до деталей. Також підвищення, зосередження уваги виникає, коли дитина чує або бачить щось нове, у випадках, коли інформація є несподіваною, іноді навіть шокуючою. При викладі нового матеріалу для дітей необхідно уникати тривалих пояснень. Щоб не втомлювати і не переобтяжувати їх новою інформацією, для початку, огляд слід обмежити декількома залами або одним експонатом. При потребі музейні співробітники користуються засобами для покращення сприйняття: для того, щоб виділити картину, змусити її працювати найбільш ефективно, експонат розміщують не на стіні, а встановлюють на окремому мольберті. Крім цього, виділяють за допомогою додаткового освітлення, і як наслідок, він набуває об'ємності, одразу привертає увагу маленьких відвідувачів.

Як відомо, виховання починається з родини. Протягом багатьох років відомі педагоги приділяли серйозну увагу проблемам сімейного виховання і розглядали його як важливу і найбільш природну основу психічного і морального розвитку особистості, її творчих здібностей [Белкіна, 1992, с. 17]. Від загальної культури батьків залежить дуже багато. Здійснюване під керівництвом дорослих в сім'ї, виховання потім визначає загальний ступінь вихованості дитини. Диференційовано до віку дитини, ці процеси мають свої характерні особливості. Саме в дитячі роки формуються природні здібності та естетичні схильності особистості, закладаються підвалини до визначення власних потреб. Водночас дитина прилучається до національних традицій.

Об'єм художніх вражень, які отримує дитина в колі сім'ї поповнює її досвід життєвих вражень. Сімейне оточення може вплинути на вибір дитиною заняття тим чи іншим видом творчості. Рідні можуть підтримати ці прагнення дитини, або зашкодити їм. Особисті судження батьків щодо мистецьких творів в більшості випадків активно впливають на вироблення дитиною її відношення до побаченого та почутого у музеї.

Відвідання сімейним колом музею художнього профілю потребує попередньої підготовки та деяких практичних рекомендацій. Музейна справа та музейні інституції мають розгалужену профільну систему, яка в змозі задовольнити найвибагливіші смаки як дітей, так і дорослих. Батьки, які зацікавлені в планомірному естетичному розвитку дитини в змозі самі, без допомоги екскур-

соводів, забезпечити її необхідною інформацією. Варіанти проведення вільного часу можуть бути різноманітними, адже музейний заклад під одним дахом поєднує безліч форм дозвілля. Це може бути як традиційний огляд експозиції за обраним маршрутом, так і тематична виставка, музичний концерт, вистава тощо.

При виборі об'єкту відвідання батькам варто намагатися відшукати компроміс між дитячими та власними інтересами. Необхідно заздалегідь запланувати час на підготовчі заходи, остаточно визначитися з маршрутом огляду та інформаційним масивом. Слід навчитися викликати у дитини бажання пізнати нове, здивувати та заохотити улюбленими справами не лише в буденній атмосфері, але й в іншому, незнайомому середовищі. Оскільки кожна дитина має різні вподобання, то батькам потрібно зважати на цю особливість – вести дитину слід туди, де їй неодмінно буде цікаво, або, якщо це відвідання «за обставинами», віднайти в експозиції домінуючий експонат, який приверне до себе увагу. Ідеальний варіант – налаштуватися на дитячі інтереси, що відповідають виявленим здібностям.

Форма коротенької підготовчої бесіди, продумується батьками заздалегідь. Вона повинна містити аргументи, які неодмінно зацікавлять дитину. Вдома можна ознайомити дитину з репродукціями картин, які згодом вона впізнає в музеї. Якщо до оглядового ряду входить розгляд робіт на біблейську, міфологічну тематику, корисно перед наочним ознайомленням, прочитати в голос міф чи біблейську історію, або розповісти казку, використавши як наочний матеріал картини з казковими сюжетами. Успішний результат гарантовано, якщо до розповіді додати елементи таємничості й загадковості.

Перед тим, як зайти до музейного приміщення, бажано розглянути територію поблизу музею. Сама будівля не рідко має історичну цінність, може зацікавити дитину архітектурним або скульптурним оздобленням.

Суттєвим компонентом реалізації інформативних можливостей експозиції є науково-довідковий апарат. В музеях художнього профілю на допомогу батькам прийдуть розширені інформаційні відомості: путівники, експлікації, етикетки, заголовки залів, брошури, буклети, книги тощо, покликані покращити розуміння представленого матеріалу.

Дітям, особливо молодшого віку, дивно, що в музеї ні до чого не можна торкатися власноруч. Особливо жваві відвідувачі, все ж встигають «обслідувати» експонат до того, як їм зроблять заува-

ження. Тому дорослим слід завчасно продумати можливі пояснення заборони та вихід із ситуації.

Відвідання музеїв різних типів можна за бажанням об'єднати логічним ланцюжком. Наприклад, при огляді в художньому музеї стародруків з гравюрами у дитини виникає бажання дізнатися, як вони зроблені. Відповідно, наступним кроком батьків буде відвідання Музею книги і друкарства. Там дитина побачить друкарські машини та інші не менш цікаві речі. Або інший варіант. Розгляд народної картинки «Козак-Мамай» може породити низку питань. Дитині стає цікаво, хто такий Козак, на чому він грає, скільки струн має інструмент тощо. Тому після огляду експозиції художнього музею для закріплення матеріалу доречним буде звернутися до експонатів будь-якого музею музичного мистецтва, науковці якого дадуть відповідні пояснення, продемонструють гру не лише на бандурі, а й інших музичних інструментах. Додатково до наочного ознайомлення, розповіді екскурсовода, в процес сприйняття включиться і прослуховування живої музики.

Наріжним моментом запланованого візиту є підбиття підсумків. Після відвідання музею бажано, щоб діти змогли розповісти батькам та вихователям все, що їм запам'яталося. Важливо спонукати дитину відверто поділитися своїми враженнями, заохотити її для подальших культурологічних походів. Користь від вкладених зусиль принесе задовільні результати для всієї сім'ї. При нагоді, можна придбати невеличкий сувенір, путівник, книгу з репродукціями, які будуть згадкою дитині про урочисту подію відвідання музею, сфотографуватися на пам'ять. Необхідно обов'язково пам'ятати, що від того, як пройде перше знайомство дитини з музеєм, залежатиме подальше її ставлення до відвідання «храму муз». Продуктивне відвідання художнього музею спонукатиме дитину зайнятися творчою діяльністю – щось зліпити, намалювати. Якщо процес організований правильно, то ставши дорослим, дитина не втратить цікавості до музею і згодом приведе до нього своїх дітей.

Проаналізувавши вищезгадані особливості освітніх процесів в музеях художнього профілю, можна виділити низку об'єктивних та суб'єктивних факторів, які впливають на процес сприйняття дитиною музейної інформації. Об'єктивні фактори музейного середовища визначаються методами та принципами вирішення експозиційного комплексу та художнім оформленням. Суб'єктивний фактор базується на соціально-психологічних та педагогічно-виховних чинниках, пов'язаних з дитячою особистістю.

Пошук шляхів виходу з чергової світоглядної кризи, яку на початку ХХІ ст. переживає

суспільство, вимагає переосмислення усталених стереотипів виховання як у музеї, так і поза його межами. Художні музеї – науково-дослідні та освітні інституції володіють широким інформаційним потенціалом. І хоча зараз українським музеям дається взнаки не лише скрутне соціальне та економічне становище в державі, але й внутрішні чинники: щорічне скорочення асигнувань, не до кінця відрегульоване законодавство стосовно питання ринку знань та професійної освіти, своєю цілеспрямованою діяльністю в освітньо-виховному напрямку вони можуть поліпшити існуючу ситуацію, змінити становище на краще. Виховання мистецькими музейними засобами виступає важливою ланкою на шляху до розвитку естетичного сприйняття дитини. Специфіка музею як виховної інституції також полягає в тому, що він відіграє суспільно активну роль, впливає на процеси формування світосприйняття.

Реальні умови життя радикально змінюють уявлення про духовні орієнтири, окреслюють роль та місце культурних чинників в суспільній думці, впливають на визначення особистих пріоритетів. До сфери музейної діяльності, безперечно, повинен бути включений прогресивний європейський досвід роботи з різними віковими категоріями дитячих груп. Вкрай потрібно саме з дитинства виховувати потребу у спілкуванні з мистецтвом, формувати естетичне сприйняття, розвивати мислення та потяг до творчої реалізації,

створити максимально сприятливі умови для естетичного виховання дітей як дошкільного, так і шкільного віку. Невідвідування музеїв не повинно списуватися на брак часу та коштів. Більшість музеїв практикує проведення днів відчинених дверей, коли будь-хто може прийти до музею та оглянути його експонати безкоштовно.

Художні музеї стануть принагідними тим батькам, які намагаються забезпечити всебічний естетичний розвиток своєї дитини, розширити її світогляд. Безперечно, зв'язок «музей-відвідувач», а тим більше «музей-дитина», не є одностороннім. Музей формує свого відвідувача, який обирає те, що йому до вподоби. Це вимагає від нього відповідної уваги до особистості відвідувачів, розуміння потреб аудиторії, використання як музезнавчих, так і педагогічних та психологічних методів у роботі, розробки нових методик, соціологічних та маркетингових досліджень. Все це окреслює потребу тісного співробітництва музею з дошкільними, шкільними та позашкільними навчальними закладами.

Нині на часі визріває проєкт створення офіційних осередків музейної педагогіки та психології і в нашій державі. Сподіваємося, їх діяльність реально допоможе у вирішенні важливих питань естетичного спрямування. Можливо, вже зараз деякі сучасні українські музеї художнього профілю критично переглянуть власні здобутки у освітньо-виховній царині і доповнять

ЛІТЕРАТУРА

Белкіна Е.В. 1992. Програма «Дитина»: орієнтований зміст і навчання дітей 3–7 років у дитячих закладах. – Суми.

Божович Л.И. 1950. Общая характеристика детей младшего школьного возраста // Очерки психологи детей младшего школьного возраста / Ред. А.Н. Леонтьев, Л.И.Божович.- М.: Изд. АПН РСФСР.

Ветлугина Н.А. 1976. Изучение современной самостоятельной деятельности детей в массовой практике дошкольных учреждений // Художественная самостоятельная деятельность детей 4–7 лет . – М.

Голованов Н.Н. 1974. Художественные музеи и эстетическое воспитание трудящихся. – М.

Губарев А.В. 1970. Экскурсия в художественном музее и эстетическое воспитание школьников // Музейное дело в СССР. – М.

Казakov В.Г., Кондратьева Л.Л. 1989. Психология. – М.

Кнабе Г. 1986. Образ бытовой вещи как источник

бытового познания // Вещь в искусстве. – М.

Мастеница Е.Н. 2000. Музейная среда в формировании человека культуры / Эстетическое развитие ребенка в музейной среде и современные образовательные технологии. М.

Мирецкая Н.В. 1989. Сопряжение комплексной работы по эстетическому воспитанию в школе: Книга для учителя: Из опыта работы. – М.

Музей и школа. 1985. / Ред. Т.А. Кудриной. – М.

Мухина В.С. 1999. Возрастная психология. – М.

Пищулин Ю.А. 1979. Посетитель и музейная информация //Музей и посетитель. Тр. НИИк №85. – М.

Сабуров А.С. 1996. Психология. – К.

Юхневич М.Ю. 1989. Музейная педагогика-профессия! // Советский музей. – № 1. – С. 26–29.

Юхневич М.Ю. 1976. К проблеме восприятия экспозиционного комплекса // Музей и посетитель. Тр. НИИк № 85. – М.

O.V. Kharchenko

CHILD IN MUSEUM SPACE: ASPECTS OF AESTHETIC AND ART EDUCATION IN MUSEUMS OF FINE ART
Summary

Paper deals with problem of children education in museums of fine art.